

Розробник:

канд. філос. н., доцент

Світлана ЧМИХУН

Силабус навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри філософії та суспільних наук (№ 701).

Протокол № 1 від «29» серпня 2023 р.

Завідувач кафедри: д-р філос. наук, професор

Ольга ПРОЦЕНКО

1. Загальна інформація про викладача

Чмихун Світлана Євгенівна,
доцент, кандидат філософських наук

Наукові інтереси:

- соціальна філософія;
- феноменологічна соціологія та соціологія знання;
- феномен свободи та проблема відповідальності.

У своїй роботі Чмихун С. Є. розглядає необхідність застосування філософського знання до побудови теорії сучасного суспільства, простежує взаємозв'язки статусу соціального знання і розвитку засобів масової інформації. А також, разом зі студентами, розмірковує про можливість синтезу особистісної свободи і громадської необхідності у вигляді «правильної» форми суспільства.

Чмихун С. Є. наполягає на тому, що необхідно виховати вміння застосовувати отримані знання для аналізу різних соціокультурних явищ у своїй професійній діяльності, сприяти ствердженню гуманізму в суспільстві та духовному розвитку особистості.

Забезпечення навчальних дисциплін:

- «Соціальна філософія»
- «Політологія»
- «Соціологія»
- «Філософія свободи»

s.chmyhun@khai.edu

2. Опис навчальної дисципліни

Семестр, в якому викладається дисципліна – в залежності від навчального плану.

Обсяг дисципліни:

Загальна кількість кредитів ЄКТС – 5, у тому числі аудиторних – 64 годин, загальна кількість годин – 150. Розподіл аудиторного навантаження та часу на самостійну роботу визначається навчальним планом освітньої програми, до складу якого входить вибіркова дисципліна.

Форми здобуття освіти

Денна, дистанційна, дуальна.

Дисципліна – вибіркова.

Види навчальної діяльності – лекції, практичні заняття, самостійна робота здобувача.

Види контролю – поточний, модульний та підсумковий (семестровий) контроль (залік).

Мова викладання – українська.

Необхідні обов'язкові попередні дисципліни (пререквізити) – для вивчення курсу студенти не потребують спеціальних знань. Разом з тим, бажаною є наявність у здобувачів базових компетентностей з філософії, культурології, психології, теорії комунікацій, естетики, історії, політології.

Необхідні обов'язкові супутні дисципліни (кореквізити) – Оскільки курс є вибірковим та спрямованим на розвиток загальних компетентностей, необхідних супутніх дисциплін не передбачено. Компетентності, набуті протягом вивчення курсу, можуть бути застосовані для аналізу різних аспектів сучасного стану суспільства та формування свідомої, активної, відповідальної громадянської та світоглядної позиції.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – на основі більш глибокого осягнення дисципліни, вивчення когнітивного контексту складних проблем сучасного людського існування, питань, які співвідносяться з соціокультурною динамікою сучасного інформаційного суспільства і осмисленню актуальних філософських концепцій сьогодення, адаптувати здобувачів PhD до тематичних напрямків їх наукових досліджень.

Завдання

Відповідно до вказаної мети *задачі* даної дисципліни представляють собою послідовне освоєння основних філософсько-антропологічних проблем в межах ідей представників постмодернізму, які впливають на формування

соціально активної, комунікативно компетентної освіченої людини, що має розширені знання в сфері філософії, самостійне критичне мислення та володіння основними формами та методами наукового аналізу, має здатність до удосконалення своїх творчих здібностей та намагається співвідносити отримані знання з пошуком наукової істини.

Результатами навчання має стати отримання наступних компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу з боку складних проблем сучасної людини;

- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми соціального знання;

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

- здатність вчитися і оволодіти інформацією з різних сфер сучасного знання;

- здатність діяти свідомо та відповідально;

- здатність приймати обґрунтовані етичні рішення і шляхи наукових пошуків;

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства та науковця, досліджувати і транслювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенство права, прав і свобод людини.

Очікується, що після опанування дисципліни здобувачем будуть досягнуті наступні **результати навчання:**

- вміння творчо генерувати свої нові ідеї;

- вміння обґрунтовувати свою світоглядну позицію й моральні принципи, відстоювати свої погляди в наукових дискусіях;

- мати високу ступінь моральної відповідальності за свою репрезентацію в сучасному науково-дослідному просторі;

- використовувати дані наукових досліджень у своїй комунікативній та предметній практиці з метою покращення інформаційних ресурсів навколишнього світу та створення умов для толерантного спілкування, та продуктивного діалогу в міжособистісному спілкуванні науковців;

- розуміти точки зору, що витікають з інших національних і культурних традицій, дотримуватись гендерної терпимості;

- уміти ставити перед собою цілі для особистого, академічного і кар'єрного зростання й працювати у напрямі їх досягнення.

Міждисциплінарні зв'язки:

Внутрішньо-кафедральні зв'язки: логіка, соціальна філософія, етика, естетика, філософія права, філософія науки.

Міжкафедральні зв'язки: теорія комунікацій, право, історія, психологія, культурологія, теорія прийняття рішень, менеджмент тощо.

4. Зміст навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Вступ до філософської антропології. Людина очима самої себе: з історії філософських поглядів на людину

Тема 1. Предметне поле та концепції філософської антропології. Ідеї та образи людини в історії

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8-14годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Становлення філософської антропології: усвідомлення людиною власної проблематичності».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Основні проблеми філософської антропології. Філософська антропологія як форма і вчення про людину: осмислення сутності, цілісності, вільної людини, що стає, універсальною, вічною природою людини. Людина як предмет осмислення суто філософським дискурсом. Поняття «людина» в науці та у філософії. Людина, яка філософствує. Філософія як дзеркало і самосвідомість людини

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 12-24 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді про представників філософської антропології. І. Кант про антропологію з фізіологічної та прагматичної точки зору.

Література

1. Аристотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогрец. – К.: 2002.
2. Сковорода Григорій. Пізнай в собі Людину. – Львів, 1995.
https://chtyvo.org.ua/authors/Skovoroda/Piznai_v_sobi_liudynu_zbirka/
3. Бичко І. В. Український національний характер: персоналістський підхід // Філософсько-антропологічні читання '96 . – Випуск 2. – К.:1997.
4. Больнов Отто. Філософська антропологія та її методичні принципи. // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К.:1996.
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
5. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). / О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.; Книга 2. 536 с.

Тема 2. Проблема виникнення людини: методологічні принципи, основні гіпотези вирішення

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8-14 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Антропогенез: проблемне поле й основні складнощі».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Предметне закріплення людського досвіду. Праця, свідомість, мова: проблема виникнення. «Людина увійшла у світ безшумно?» П'єр Тейяр де Шарден. Внутрішня революція: виникнення рефлексії. Необхідність включення психогенезу в проблемне поле антропогенезу. Людина як космопланетарний феномен, продукт космогенезу. Ідея атрибутивності людини у Всесвіті. Ф. Ніцше: людина в масі своїй ще не виникала.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 12-24 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді. Поглиблений порівняльний аналіз основних питань філософської антропології.

Література

1. Кримський С. Б., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства. – К.: Вид-во «Фенікс», 2007. – 316 с.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів., 1995. – 164 с.
3. Тейяр де Шарден. Феномен людини : [переклад фрагментів] / пер. з фр. Г. Волинки // Читанка з історії філософії: У 6 книгах. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К. : Фірма «Довіра», 1993.
4. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. - К. : Педагогічна думка, 2000. – 286 с.
5. Філософія: світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.

Модульний контроль 1

- *Форма занять: написання модульної роботи в аудиторії (за рішенням лектора допускається проведення у дистанційній формі).*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 2 години*

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні.*

- *Обсяг самостійної роботи здобувачів – за необхідністю.*

Підготовка до модульного контролю.

Змістовний модуль 2. Поняття людської природи

Тема 3. Драма родової людської універсальності. Людина - між Богом і звіром

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*

- *Обсяг аудиторного навантаження: 8-14 годин.*

- *Тема семінарського заняття: **Контексти проблеми людської природи: біологічне і соціальне, гуманізм і людська природа, антропогенез.***

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Розвиток змісту поняття людської природи в історії філософії. Дихотомія: природа як те, що не змінюється, те, що можна виправити тільки силою самої природи, і як те, що стає, те, що можна соціалізувати. Природа і станова порода. Ідея єдиного первородства в християнстві та її значущість для становлення ідеї універсальної людської природи, вселюдськості. Механіцизм у розвитку ідей цілісної природи людини. Природний стан людини в теоріях Просвітництва. Німецька класична філософія про людину як природну істоту. Екзистенціалізм: людина без природи. Філософська антропологія про людину як незавершену істоту.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 12-24 години

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді.

Література

1. Августин. Сповідь / пер. з лат. Ю. Мушака. – Київ: Основи, 1996. – 319 с.
2. Арцишевський Р. А. Філософська антропологія (філософія людини) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Луцьк, 2011. – Ч. 1-2. – 2011.
3. Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропокультурного. монографія. К.: 2010. С.5 – 20, 141 – 165.
4. Сковорода Григорій. Пізнай в собі Людину. – Львів, 1995.
https://chtyvo.org.ua/authors/Skovoroda/Piznai_v_sobi_liudynu_zbirka/

5. Хамітов Н. В.. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту : [монографія] / Н. В. Хамітов. –Київ : КНТ, 2017. – 394 с.

Тема 4. Людина як соціальна істота. Соціальний організм людини

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самотійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8-14 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Поняття особистості у філософській антропології».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Поняття особистісного універсуму. Особистість як духовна сутність в українській філософії. Особистість як цілісність і загальність. Особистість як онтологічне поняття. Особа і річ. Моральний зміст поняття особистості. Відповідальність особистості. Дві історичні тенденції: до знеособлення та персоналізації. Самосвідомість і особистість. Особистість і «Я». «Я» як результат зустрічі з «Ти». Особистість та ідентичність. Особистість у контексті різних культур. Сома, обличчя, маска (персона), іпостась, роль. Проблема людського самоствердження. Особисте життя і проблеми загального. Індивід, особистість, індивідуальність. Публічний і приватний простори людського буття.

Обсяг самотійної роботи здобувачів: 12-24 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді.

Література

1. Буття людини, природа та соціум: соціально-філософські виміри. – Харків-Бердянськ, 1998. – 79 с.
2. Газнюк Л. М. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття: Монографія. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 368 с.
3. Попович М. Бути людиною. – К.: Києво-Могилянська академія, 2016. – 223 с.
4. Філософія: світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.
5. Хамітов Н. В.. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту : [монографія] / Н. В. Хамітов. –Київ : КНТ, 2017. – 394 с.

Тема 5. Філософія про життя, смерть і безсмертя людини. Сенс людського життя

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8-14 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Питання про сенс життя як фундаментальне питання антропології».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Неусувність питання про сенс життя для кожної людини. Людина в пошуках сенсу. Ціннісне мислення. Смисложиттєві орієнтації людини. Ідеали людини. Смерть як координата і горизонт життя. Життя як вмирання. Автоматичне життя. Феномен: це не життя, а існування. Особиста і соціальна смерть. Відродження людини в людському житті. Страх перед смертю. Смерть в історії. Ерос і Танатос. Ідея безсмертя людини. Сенс і безглуздість людського життя. Право на життя і право на смерть. Самогубство. А. Камю про самогубство як основне питанні філософії.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 12-24 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді.

Література

1. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття : монографія / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К.: Стилос, 2010. – 358 с.
2. Воронкова В. Г. Деконструкція гуманізму в умовах постмодерністської глобалізації // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Вип. 40. – С. 14-35.
3. Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена М. Отич. Вільнюс: Zuvedra, – 2019. – 584 с.
4. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологосвітоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2007. – 580 с.
5. Ігнатенко М. Філософія життя і смерті як конструкт художньої культури ХХ століття // Філософська думка. – 2000. – № 1. – С. 42-64.
6. Мовчан, М. М. Самотність як феномен буття особистості : монографія. –Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 265 с.

Модульний контроль 2

- Форма занять: написання модульної роботи в аудиторії (за рішенням лектора допускається проведення у дистанційній формі).

- Обсяг аудиторного навантаження: 2 години

Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні.

- Обсяг самостійної роботи здобувачів – за необхідністю.

Підготовка до модульного контролю.

5. Індивідуальні завдання

Не передбачено навчальним планом

6. Методи навчання

Словесні, наочні, практичні.

7. Методи контролю

Поточний контроль (теоретичне опитування й розв'язання практичних завдань), модульний контроль (тестування за розділами курсу) та підсумковий (семестровий) контроль (іспит).

8. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують здобувачі

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
<i>Змістовний модуль 1</i>			
Активність під час аудиторної роботи	0...1	15	0...8 (максимальна кількість балів за цим показником)
Виконання практичних робіт *	0...2	16	0...32
Модульний контроль	0...10	1	0...10
<i>Змістовний модуль 2</i>			
Активність під час аудиторної роботи	0...1	15	0...8 (максимальна кількість балів за цим показником)
Виконання практичних робіт *	0...2	16	0...32
Модульний контроль	0...10	1	0...10
<i>За семестр</i>			0...100

*В якості семестрового завдання викладач може запропонувати різні види роботи: написання есе, аналіз першоджерел, презентація теми, ведення словника, написання наукової роботи (тез доповідей), виступ на студентській конференції, знаходження наукової статті тощо.

Семестровий контроль (іспит) проводиться у разі відмови здобувача освіти від балів поточного тестування й за наявності допуску до іспиту. Під час складання семестрового іспиту здобувач має можливість отримати максимум 100 балів.

Прийнята шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка для іспиту
90-100	відмінно
75-89	добре
60-74	задовільно
01-59	незадовільно з можливістю повторного складання

Критерії оцінювання роботи здобувача освіти протягом семестру

Задовільно (60-74). Показати мінімум знань та умінь. Виконати модульні тестування та захистити індивідуальні завдання. Мати хоча б фрагментарні, поверхові знання найважливіших розділів програми, лекційного курсу, сутність та зміст етичних проблем сучасності. Можливі незначні труднощі з використанням науково-понятійного апарату і термінології навчальної дисципліни, часткові труднощі з виконанням передбачених програмою завдань, неповне знайомство з рекомендованою літературою; заохочується прагнення логічно виразно й послідовно викласти відповідь.

Добре (75-89). Добре володіти основним матеріалом курсу. Виконати та захистити всі модульні, семестрові та самостійні завдання. Знати категоріально-понятійний апарат, вміти визначати проблематику та основні підходи до її вирішення, продемонструвати навички критичного мислення та логічного аналізу, для кожної етичної теорії вміти формулювати її принципи, визначати специфічні риси, аналізувати ідеї основних представників; показувати, як принципи певної етичної теорії виявляють себе у феноменах ділового життя. Знання найважливіших робіт зі списку рекомендованої літератури.

Відмінно (90-100). Глибоке і систематичне знання всього програмного матеріалу і структури дисципліни, а також основного змісту і новацій лекційного курсу в порівнянні з навчальною літературою; виразне і вільне володіння концептуально-понятійним апаратом, науковою мовою і термінологією відповідної наукової галузі; публікація наукової роботи (тез, статей); знання основної і знайомство з додатково рекомендованою літературою; вміння виконувати передбачені програмою завдання; логічно коректний і переконливий виклад відповіді. Формулювати та відстоювати власні світоглядні позиції, розуміти суть та вести діалог із представниками інших культур.

9. Політика навчального курсу

Відпрацювання пропущених занять відбувається відповідно до розкладу консультацій, за попереднім погодженням з викладачем. Питання, що стосуються академічної доброчесності, розглядає викладач або за процедурою, визначеною у Положенні про академічну доброчесність.

10. Методичне забезпечення та інформаційні ресурси

Підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, конспекти лекцій, методичні рекомендації тощо, які видані в Університеті знаходяться за посиланням:

<http://library.khai.edu/>

1. Бильчук, Н. Л. Экзистенциализм: основные идеи и представители : учеб. пособие / Н. Л. Бильчук, Е. П. Корогодова. – Харьков : ХАИ, 2012. – 54 с.

2. Магомедов, К. М. Проблема людини у філософії : навч. посіб. до самост. роботи / К. М. Магомедов, О. В. Новосьолов. – Харків : ХАІ, 2009. – 43 с.

3. Проценко, О. П. Професійно етика та комунікативна культура : навч. посіб. / О. П. Проценко, – Харків : ХАІ, 2021. – 80 с.

4. Чернієнко, В. О. Філософія ідентичності соціального суб'єкта : навч. посіб. до самост. роботи. / В. О. Чернієнко. – Харків : ХАІ, 2014. – 112 с.

5. Васильєва Л. А. Філософія реклами та PR / Л. А. Васильєва, О. П. Проценко. – Харків : ХАІ, 2020. – 118 с.

6. Качуров Є. В. Логіка та основи аргументації / Є. В. Качуров, Л.А. Васильєва – Харків : ХАІ, 2021. – 120 с.

11. Рекомендована література

Базова

1. Арендт Г. Становище людини / Г. Арендт [пер. з англ. Зубрицька М.]. – Львів: Літопис, 1999. – 254 с.
2. Васильєва Л.А. Публічність: антропологічна сутність та комунікативні виміри. Харків : Мачулін, 2018. – 296 с.
3. Васильєва Л.А. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності. Харків : Мачулін, 2019. – 392 с.
4. Попович М. Публічне і приватне у становленні культури сучасного суспільства / М. Попович // Релігія та соціум. 2015, № 4. – С. 104–109.
5. Соболев О.М. Постмодернізм і майбутнє філософії.- Київ: Наукова думка, 1997, с.186 с.
6. Табачковский В. У пошуках невтраченого часу.: (Нариси про творчу спадщину українських філософів–шістдесятників); [монографія] / Віталій Табачковський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2002. – 300 с.
7. Філософія: світ людини : курс лекцій : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов, Є. Андрос, А. Дондюк. Київ : Либідь, 2003. 430 с.

Допоміжна

1. Бауман З. Текучая современность / пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова. СПб. : Питер, 2008. 240 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структура / пер. с фр., послесл. и прим. Е. А. Самарской. М. : Культурная революция ; Республика, 2006. 269 с.
3. Васильєва Л. А. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності. Харків : Мачулін, 2019. 392 с.
4. Васильєва Л. А. Історико-антропологічна парадигма осмислення феномена публічності. Гуманітарний часопис. 2018. №2. С. 48-56.
5. Вирно П. Грамматика множества: к анализу форм современной жизни / пер. с ит. А. Петровой под ред. А. Пензина. М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2013. 176 с.
6. Газнюк Л. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття : монографія. Київ: Парапан, 2008. 368 с.
7. Бауман З. Текучая современность / пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова. СПб. : Питер, 2008. 240 с.
8. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структура / пер. с фр., послесл. и прим. Е. А. Самарской. М. : Культурная революция ; Республика, 2006. 269 с.

9. Васильєва Л. А. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності. Харків : Мачулін, 2019. 392 с.

10. Васильєва Л. А. Історико-антропологічна парадигма осмислення феномена публічності. Гуманітарний часопис. 2018. №2. С. 48-56.

11. Вирно П. Грамматика множества: к анализу форм современной жизни / пер. с ит. А. Петровой под ред. А. Пензина. М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2013. 176 с.

12. Газнюк Л. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття : монографія. Київ: Парапан, 2008. 368 с.

13. Мовчан В.С. Етика. Навчальний посібник. К., 2007. 250 с.

14. Попович М. Бути людиною. Вид. 3 є, переробл. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 336 с.

12. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ukr.html>

2. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/>

3. Інформаційні ресурси: <http://www.filosof.com.ua> Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України